

kedvezően mutatja be. Horatiusnak általa idézett ítélete semmi esetre sem vonatkozatható Terentius utánzói működésére; Lessing dicséretéből is több háramlik Menandrosra, mint a római íróra.

Schmidt értekezése épen nem gazdag új eredményekben; ellenben az újabb irodalomnak lelkiismeretes felhasználását dicsérni lehet. — A nyomtatás kellő gondosságra nem vall. Dr. ZIEHEN GYULA.

Dr. Csengeri János *Jegyzetek Homeros Iliasához*. Saját szemelvényes kiadása szerint írta —. Magyarázó képekkel. A homerosi alaktan vázlatával. Budapest, 1888. Eggenberger. Ára 1 frt 40 kr. VI, 248 l.

Már néhány éve, hogy dr. Csengeri az E. Ph. K.-ben az általa felállított ú. n. «Párhuzamos idézetek» cz. rovatban Homerosnak és egyéb görög és latin költőnek kifejezéseit többnyire igen sikerülten magyar kifejezésekkel szokta szembe állítani. Utoljára az épen említett folyóirat XI. évf. június—októberi füzetében közölt újabb «Párhuzamos idézetek»-et,*) úgy hogy már akkor bizonyosak voltunk abban, hogy hirdetett jegyzetei Homeros Iliasához ha más újat nem is, legalább a nálunk Ponor Thewrewk Emil által inaugurált irányban hasznavehető, sőt becses adalékokat fognak tartalmazni. De reméltük akkor, hogy e jegyzetekben nem csak a párhuzamos idézésnek tendenciája fog nyilvánulni, hanem hogy fogunk akadni másra is, mire elismerésünket tartózkodás nélkül kimondhatni fogjuk.

Azonban őszinte sajnálattal kénytelen vagyok megvallani, hogy az előttem fekvő könyv annak a várakozásnak, melyet hozzá fűztünk, nem felel meg. Igaz, hogy Csengeri eddigelé csak a kitűnő fordító szerepében mutatta be magát, szorosabb philologiai munkásában még nem, — mégis azon jó hírével fogva, melynek az irodalomban örvend, méltán behatóbb és lelkiismeretesebb munkát reménylettünk. — Mielőtt azonban kifogásaimra áttérnék, hadd emeljem ki azt, mi Cs. könyvében igazán jó.

Önállósága csupán a legtöbbszörre Arany, Petőfi, Vörösmarty s a népköltési gyűjteményekből szedett parallelhelyek szorgalmas összehalmozásában mutatkozik. Itt nyilvánul amaz érdeme, mely a könyv hibáit ha nem is ellensúlyozza, legalább ideig-óráig elnézeti velünk. E nemben vannak olyan jegyzetei, melyeket minden ezentúl megjelenő magyar jegyzetű Homeroskiadásba bátran fel lehet venni. Ezek a követ-

*) Azóta, hogy e sorokat írtam, újabb párhuzamos idézetek sora jelent meg tőle a Közlöny e. i. évf. februári és márcziusi füzetében.

kezők: I. 25., 163., 176., 260., 350., 362., 606.: II. 93., 99., 409., 470.; III. 39., 55., 278., 351.; IV. 126., 199.; V. 120.; VI. 239., 430. (az Arany-féle elmaradhat), 463., 481.; VII. 241.; IX. 70., 77.; XI. 68.; XVI. 20., 39., 162., 386., 526., 527. (kivéve a Keveházából vettet), 620—621.; XVII. 424., 514., 523—4.; XVIII. 172.; XXII. 41., 157.; XXIV. 550-hez. Itt pótolni valónk sincsen, ha csak nem a IV. 27. v.-ben való figura etymologica-t: ἰδρῶ ἰδρωσα-t Aranynak (Hátrah. ir. és lev. I. k. p. 434.) «A tölgyek alatt» írt költ.-nek ezen helyével: «Homlokomat sem verte veriték», nem akarjuk párhuzamba állítani. — Sajnos, hogy a párhuzamba állítás Cs.-nek csaknem szenvedélyévé fajult. Így az I. 469. VI. 236., IX. 14., XVI. 66., 344-hez túlságosan sok, de rendszerint csak kevésse számbamenő magyar idézetet köt vala. Majd ismét bizonyos fitogtatás nyilvánul. Pl. II. 2. «οὐκ ἔγε ,nem tartá fogva‘ az üdítő álom, mert «csak könnyedén fedte.» (Arany. M. o. III.)» — VI. 450. «Τρώων ἄλγος ,a trójaiak miatt való gond‘. οὐ μοι τόσσον μέλει nem gondolok annyira vele (a gonddal). *Vörösmarty Vén cigány*: «Ne gondoldj a gonddal.» — VI. 492. «πόλεμος δ’ ἀνδρῶσσι μελήσει.» *Arany*: «Nézz szeliden, nézz mosolygva, Férfié az élet gondja.» — XXII. 126. «Bizony most sehogyse lehet ő vele a tölgyfán vagy a sziklán kezdve (a dolgot) elcsevegni.» V. ö. Arany Toldi IV. 13. Bencke «kezdte a beszédet Miklósnak nagyapján.» — S még néhány helyen. I. 116. az ἀλλὰ καὶ ὤς-hoz nem tartom alkalmas parallelhelynek (Ar. T. I. [?]-ből) idézni «mégí mindamellét». I. 218. nem tudom felfogni, hogy az általa idézett parallelhelyben hol volna aor. gnom.-nak megfelelő valami? Pedig ha én nem tudom felfogni, fog akadni talán egy-két tanuló is, ki ezt a párhuzamot hasonlóképen meg nem fogja érteni. — Némelykor Vergiliusból és Horatiusból is nyújt parallel kifejezéseket. Ámde a II. 146-ban olvasható ἐπαίτας-sal szerintem nem szabad párhuzamba állítani az Aen. I. 84-ben levő «incubere mari»-t. IV. 125-höz Verg. Aen. XI. 758. s kk. verseire utal. Szégyenteljesen megvallom, hogy absolute semmi kifejezés- vagy leírásbeli rokonságot nem észleltem a két szóban forgó hely között. Talán IX. 631. s k. versére lehetne utalni? — XXIV. 358-hoz fölösleges a párhuzamba állítás, hiszen I, 25-höz commentátor már írt ilyennemű jegyzetet. Fontosabb és nélkülözhetetlenebb dolgok helyett kár a könyvet a magyar citatumok ilyen sokaságával megtönni, még ha ez eljárás bár-hogyan bizonyít is Cs.-nek a magyar irodalomban való olvasottsága mellett. — Azt sem értem, hogy ezen kifejezéshez: οἱ ἀρούρης καρπὸν ἔδοσαν (VI. 142.) hogyan lehet Aranyból idézni: «Kenyérének javát már megette»? — XXII. 357-hez a Horatiusi: «Illi æs triplex circa pectus erat» indokolatlanul van idézve.

Egy másik jó oldala a könyvnek a helyes magyarság, a kifejezé-

seknek pontos és szabatos fordítása. Ha itt is hibákkal van alkalmunk találkozni, az épen nem esik valami nagyon a latba. Így I. 180-ban *Μυρμιδόνεσσιν* nem = a myrmidonok közt, hanem = a myrmidonoknak, mivel *ἄνασσε* úgy fordítandó, hogy «parancsolj» és nem «uralkodjál». — Az I. 280-ik verséhez meg van jegyezve, hogy *δε* = és. Ez idézett versben két *δε* van. Azt hiszem, a másodikra vonatkoztatta Cs., mely azonban *hát*-tal, *hiszen*-nel fordítandó. — I. 483. «κατὰ κῶμα a hullám szerint, vagyis az árfolyás irányában». De ha kedvező szél vitte a hajót? Κατὰ κῶμα = a hullámon, a hullámokon ú. m. κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν = szárazon és vizen. — I. 587. ἐν ὀφθαλμοῖσιν nem szemtől-szembe, hanem szemeim előtt. — II. 101-hez megjegyzi Cs., hogy «τὸ μὲν mint 1, 234», hol azzal = bezzeg ez. II. 101-hez nem fordítható így. — II. 241. μεθῆμων = engedékeny és nem «renyhe». — III. 83. «στεῦται azt mutatja, szándékozik». Miért így? Στεῦται = elóáll. — III. 208. ἐδάην = megismerkedtem. — Ἄλλὰ sohasem jelentheti azt, hogy *ámbrár*, tehát III. 214-ben sem. — VI. 218. ἄρα = tehát és nem «persze». — V. 187-hez ezt mondja a kommentár: τοῦτου, róla másfelé térítette az őt elérni akaró (κίχήμενον) nyilat. Pandaros, mint mindjárt kitudnik, tudja, hogy eltalálta Diomedest; *ὄ* tehát csak azt akarhatja mondani, hogy az isten *hatástalanná tette* az *ὄ* nyilat; úgy látszik tehát, hogy a szokásos ἔτραπεν ἄλλῃ kifejezés is csak ennyit mond e helyen. ἔτραπεν ἄλλῃ = eltérítette más irányban, úgy hogy az őt *elért* nyíl nem ott sebesítette meg, a hová irányozva volt. (L. még La Roche j-ét.) — IX. 311. a «μὴ τρώζητε» «lehetőleg szószerint való» fordítása nem lehet «ne turbékoljatok». — XVI. 183. «κελαδειῆς hű-hős». — XXII. 463. «παπήνασα rebbenő szemmel». Egyszerűen = körültekintve. Ezek természetesen csak aprólékos hibák, de még ezeket is kiküszöbölve szeretnők látni az esetleges 2-ik kiadásnál.

A fontosabb hibák sorozatát azonban csak most fogom felszámolni. Főfogyatkozása a munkának az, hogy a legújabb irodalom nincsen benne értékesítve. Ha a *Stier Th.*-nek kiadását, melyet az E. Ph. K. XII. évf. februári füzetében ismertettem, s mely Cs. jegyzeteinek megírásakor már régen megjelent, nem is használta fel, a *Rzach* és *Christ* Ilias-kiadásait, Buchholtz *Homerische Realien*, *Ludwich* *Aristarch's Homerische Textkritik*, *Gustav Meyer* *Griechische Grammatik*², s a többi munkákat felhasználva szerettük volna látni. Az sincsen rendjén, hogy grammatikai magyarázatokra jóformán semmi súlyt sem fektet, s tényleg túlságosan sok fordítást nyújt; nagyon kétlem ugyanis, hogy Homeroszt *nem* grammatikája teszi nehéz íróvá. Vajjon melyik görög auctornak grammatikája nehezebb? S ha már maga Cs. a grammatikai magyarázatok

nál annyit botlik, a gymnasiumi tanuló könnyen fogja-e átküzdeni a grammatikai nehézségek korlátjait? — De térjünk a dologra.

A homerosi alaktan vázlata nagyon el van hibázva. Így mindjárt az I. fejezetet nem fog ártani tökéletesen átdolgozni, mely munkához G. Meyer grammatikáját (1886.) és Fick bevezetését az általa restituált (?) Odysseához (az utóbbit kritikával, de) haszonnal fogja felhasználni a kommentátor. P. 242. azt mondja Cs., hogy «az ú. n. articulushoz H.-nál még mutató névmási jelentése van». Hát pld. II. I. 6. III. 181. 191. 225 etc. I. 11-hez írt jegyzetében jól mondja, hogy H.-nál még jóformán nincs névelő! — P. 243. «Optativusban -ντο helyett mindig -ατο áll». De I. 334-ben mégis *μαχέονται* van! — P. 244. «A reduplicatio a befejezett cselekvésekben sohase vész el.» G. Meyer (549. §.) szerint *ἄνωγα, ἀμψι-αχούα, ἰέρευτο* alakoknál mégis csak veszendőbe ment a reduplicatio. — P. 247. A *τίθημι* szerint menő igék (ε tövek) -εῖω-val képezik az 1. személyt: *θεῖω, κίχῃω, τραπέομεν.* Τέρπω csak nem megy úgy, mint τίθημι!?

A jegyzetekben is tapasztaltam gondatlan és felületes eljárást. I. 241—3. ὅψ' Ἐκτορος — θνήσκοντες πίπτωσι-hoz megjegyzi: A *coni.* aor. futurum exactum értelmű (= ceciderint), ha a főmondatban futurum van. — II. 103 τάρχευτρόνης-hoz zárójelben ezt teszi: (φαίνομαι: — φάντης, — φόντης). Furesa etymologizálás. (L. Stier. Anhang. s. v.) — XI. 182. ἴζεσθαι aor. ? Hiszen futuruma ἴξομαι! — III. 206. ἀγγελίη-ből származtatja az ἀγγελίης-t, XV. 640-hez írt jegyzetében ἀγγελίης = ἄγγελος. Vagy csak az egyik, vagy csak a másik alak fogadható el.

XI. 270. μογοστόχοι homályos szó szerinte. Pedig a μόγος és a τίκτω-ból származik, tehát = a nehezen szülő, vagy átv. ért. ki a szülést bajossá, fájdalmasá teszi. Ilyen változás igen sok fogalommal megy végbe.

Egyéb kifogásaink a következők: I. 225. A görögöknél nem az őz, hanem a szarvas volt a gyávaság jelképe. — I. 396. Stilisztikailag kissé homályos. — I. 400. Ingatag alapú feltevés. — I. 434. *ιστοδόχη* bővebb magyarázatot igényelt volna u. sz. VI. 331. ἄνα (ú. m. IX. 247-hez), XV. 680. *πίσυρας*, XVIII. 476. *γέντο* etc. — I. 600-hoz azt jegyzi meg, hogy az Iliasban az Istenek közötti jelenetek mindig humoros színezetűek. A XXIV. énekben nem. — III. 62. «νήϊον ἐκτάμνησιν hajógerendát vág ki». Νήϊον csak annyit jelent, hogy hajóhoz tartozó, miért *La Roche*-sal *δέρυ*-t kell oda (és XVI. 484. is) értetni. — III. 228. «A homerosi kor ruhái redőtlenek és szorosan testhez állók voltak.» Csak ha Helbig könyvébe *futólagos* pillantást vetünk, mondhatjuk ezt. (V. ö. még Buchholtz. II. b. p. 265.) — XVI. 708. *ἀγέρωχος*-t már III. 36-hoz

kellett volna magyarázni. — IX. 566. ἀρέων-ban az -έων nem vehető egy szótagnak, mert thesisben az ἄρη α-ja rövid.

Kritikai adnotatiói elavultak, egyszerűen azért, mert La Roche vizsgálatain alapulnak. IX. 44. versét nem Aristarchos vetette el, hanem Aristonikos. — XI. 543-at nem csak Aristoteles idézetéből ismerjük. — XV. 610—614-et tartották a régiek interpolatióknak. — XVI. 614—15-ről csak az bizonyos, hogy a legjobb kéziratokban hiányzik. — Zenodotos a XVII. 645. versét vetette el, 646-ot nem. — XXI. 471. és 570-et Aristonikos vetette el és nem Aristarchos, ú. sz. XXIV. 514.

Kár, hogy a könyv használatára néhol pár kellemetlen sajtóhiba befolyással van. Igy IV. 4-hez praes. perf. h. praet. perf. olvasandó. I. 148-hoz irt jegyzetében nem Buda h. II-nek hanem Buda h. III-nak kellene állania. — II. 129-hez: nem II. 9, 562, 563, hanem II. 8, 562, 563. a helyes; II. 342-hez: μῆχος e. h. μῆχος; III. 270-hez irt j.-ben 156. h. 159.; IV. 193. potest h. potes; VI. 405. T. E. 1. VI. h. olv. T. E. VI. 17.; XIX. 326-ban 367. h. olv. 467.

A könyv kiállítása csinos, de mód felett drága.

Iparkodtunk a mennyire tőlünk kitelt, a kiadás hibáit helyreütni. Hogy nem merítettük ki a munka hátrányait, az magától érthető, kommentátor feladata gondosan és sokszorosán átjavítani művét. Csak így remélhető, hogy egyszer valahára kielégítő (bár csak aránylag teljes) Homeros fog állani rendelkezésére nemcsak a gymnasiumi ifjúságnak, hanem a kezdő philologusok számára is. Azért talán kissé elemzőbb kritikánk nem fog a munka még tán megjöhető sikerének ártani.

WEISS REZSŐ.

Német nyelvtan. Irta dr. Szemák István. Második évfolyam. Ötödik kiadás. Budapest, 1888. 178 l. 1 frt.

E könyv a német nyelvtanítás második évfolyamának van szánva, de, mint az előszóból kitűnik, használható az I. rész előrebocsátása nélkül is oly helyeken, a hol a tanulók bírnak már némi német nyelvismerettel, sőt szerzője használhatóvá akarta tenni oly tanulók számára is, a kikkel a német nyelvi oktatást még az olvasással kell kezdeni. A szerző előre bocsátja a helyes olvasás és helyes írás szabályait, megismerteti a tanulókat a német szórend főtvényeivel s azután az alaktant tárgyalja a rendszeres grammatikák mintájára. A közbeszótt gyakorlatok magyarból németre fordítandó, többnyire összefüggés nélküli mondatokból állanak.

A tárgyalásból kitűnik, hogy a szerző bizonyos teljességre törekedett s a rendelkezésre álló segédeszközök nagy száma mellett nem is lehetett nehéz ezt elérnie. A helyesírást elismerésre méltó részletességgel tárgyalja s a német alaktan fontosabb szabályait körülbelül mind megtaláljuk nyelvtanában. A helyes szabályok és megjegyzések közé